

Trampyň öňe sürýän ideýalary Graždanlyk urşundan gelýär we jynsparazlygyňam aňyrsyna uzaýar

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 января, 2025

Trampyň öňe sürýän ideýalary Graždanlyk urşundan gelýär we
jynsparazlygyňam aňyrsyna uzaýar TRAMPYŇ ÖŇE SÜRÝÄN IDEÝALARY
GRAŽDANLYK URŞUNDAN GELÝÄR WE JYNSPARAZLYGYŇAM AŇYRSYNA UZAÝAR

ABŞ-nyň günortasyndan döräp, şahsy ýaraglanşyga, aborta, amerikan protestantlygyna, paramilitar polisiýa işlerine, jenaýatyň öňüni alyş we jezalandyryş edaralaryna, döwlet dolandyryşynyň jemgyýetdäki roluna uzaýar.

Tramp saýlaw kampaniýalarynda edýän çykyşlarynda afro-amerikanlara «amerikan taryhyny öwrenmegi» maslahat berýär

(AFP)

Tramp ABŞ-nyň Graždanlyk urşunyň getiren bölünişiginiň ýurtda şindizem näderejede dowam edýändigini görkezýär. Konfederasiýa generallarynyň adyny göterýän harby bazalaryň atlarynyň üýtgedilen ýagdaýynda 718 milliard dollarlyk harby-goranyş býužetini weto etmek bilen haýbat atmagy 1861-nji ýyly ýatladyr. Onuň bolşy täsin ýagdaýda ABŞ-ny ýok etmek üçin söweşen Brekston Bregg we Jon Hud ýaly konfederasiýa generallarynyň atlaryny Demirgazyk Karolinadaky Fort Bregg we Tehasdaky Ford Hud ýaly harby bazalaryna dakylmagyna täsin ýagdaýda ünsi çekýär.

Ony tankyt etmek bilen synlaýan kommentatorlar ýeňlen duşmanlarynyň adyny harby bölümlere dakma däbine eýerip, geljekdäki bazalaryň atlarynda amerikan esgerleriniň öldüren «El-Kaide» terror toparynyň başlygy Usame bin Ladiniň we YŞYD-nyň başlygy Ebubekir el-Bagdadynyň atlarynyň girizilmegini-de tekliip berip ýaňsa alýar.

Harby bazalaryň atlarynyň üýtgedilmegi boýunça düşünişmezligiň we konfederasiýa serkerdeleriniň heýkelleriniň ýykylmagynyň döreden gahar-gazaby graždanlyk urşunyň netijeleriniň henizem güýjüni ýitirmändigini görkezýär. Trampyň paýlaşan bir twiti Konfederasiýanyň boýun bolmagyndan 150 ýyl soňam ýagdaýyň nämüçin şeýle bolmagynda galýandygyny çöşlemek üçin ýumagyň ujuny berýär.

Tramp «Ajaýyp heýkellerimiziň we ýadygärliklerimiziň ýykylyp aýrylmagy bilen şan-şöhratly ýurdumyzyň taryhynyň we medeniýetiniň kül-uşak edilişini görmek nähili gynançlydy» diýip ýazyppy.

Ýogsa-da, Trampyň aýdýany haýsy «taryh we medeniýet»? ABŞ-nyň syýasy taryhynyň iki çeşmesi bar: biri Tomas Jeffersondan, Jeýms Medisondan, alysdaky kolonial güýje garşy halk rewolýusiýasyndan gelip çykýar, beýlekisi bolsa düýbünden başgaça tradisiýa eýe gul eýeçilikli şatlardan. ABŞ-ly bolmadyklaryň köpüsiniň bu ýere mahsus we çapraz görýän zady demokratik we awtoritar prinsipleri ikitaraplaýyn biri-birini itýän we çekýän bu iki medeniýetiň oňsuksyz bilelikdeligi.

Amerikanlar köplenç bu hapa mirasy inkär edýär. Wakalara

döwletiň düýbünü tutujy ata-babalarynyň we ilkinji göçüp gelenleriň başdan geçiren kynçylyklarynyň penjiresinden seredip, gul eýeçilik bilen başlan we 750 müň adamyň ölümüne getiden graždanlyk urşunyň üstünden atanak çekenini gowy görýär.

Medeniýetiň we taryhyň Trampyň öňe sürýän formasy Amerikan Günortasynyň kyssasy we bu agramda akýagyzlardyr garaýagyzladyň arasyndaky gündelik gatnaşyklar bilenem baglanyşykly. Konfederasiýanyň harby serkerdeleriniň heýkelleriniň köpüsi uruşdan soň dikilipdir we akýagyzlaryň ýokardalygy pikir utanman öňe sürlüpdü. Meselem, 1864-nji ýylda Fort Pillowda boýun bolan demirgazykly 300 garaýagy esgeri öldüren konfederasiýanyň guryýer goşunlarynyň generaly, plantator, gul söwdagäri Nataniel Bedford Forrestiň 1905-nji ýylda Tennessi ştatyndaky Memfisde dikilen heýkeli ýakyn geçmişe çenli-de ähli howalalygy bilen durdy. Forrest soňra «Ku-Kluks-Klanyň» birinji ýolbaşçysy bolupdy. Forrestiň başga bir heýkeli Tennessiniň Naşwill şäherinde 1998-nji ýyl ýaly ýakyn taryhda dikilipdi.

«Medeniýet söweşleriniň» ABŞ-da beýlekin dereje gyzgyn seslenme döretmeginiň sebäbi, düýpleriniň hakyky urşa uzamagy we meseläniň Angliýada kawalerler (korolçylar -t.b.) we «togalak kelleliler» «Roundheadler» – parlament düzgüniniň tarapdarlary -t.b.) ýaly geýnip, graždanlyk urşunyň çaknyşyklaryny gaýtadan sahnalaşdyranlaryň gadymky harby nostalgiýasyna onçakly meňzemeýändigini. Bu heýkelleriň berýän düýp signaly Günorta urşunda ýeňlen we gulçulyk ýatyrylan bolsa-da garaýagyzlaryň jynsy diskriminasiýa uçramagyna, alagöz seredilmegine we raýatlyk hak-hukuklaryndan mahrum edilmegine dowam edilmegidi.

Trampyň jynsparazlygy göz-görtele we zoňtar bolup biler, emma onuň arkasynda durmaga berýän eözi medeni we jynsy diskriminasiýadan has öte geçýär. Aýallar, ýarag göterme, abort, amerikan protestantlygy, jenaýat we jeza, pozitiw diskriminasiýa, döwlet dolandyryşynyň jemgyýetdäki roly ýaly meselelerde ýyggy-ýyggydan öňe sürülýän bir bitewi birgiden çemeleşmeleri öz içine alýar. Bu möhüm we geň galdyryjy

üýtgeşme. Şonsuzam ABŞ 1960-njy ýylda garaýagyz amerikanalryň raýatlyk hukuklaryny hukuk taýdan kepillendiripdi. Birnäçe adam üçin bu ýagdaý ABŞ-nyň geçmişiniň aňyrsynda taşlan we Öňki Günortanyň toksiki tradisiýalarynyň taryhyň zibilhanasyna giden pursatydy. Gynansak-da, beýle bolmady. Tetsine, raýatkyk hak-hukuklaryna garşy nägilelik jynsparaş status-kwony ýok etmegi maksat edinen original hereketiň garşysyndakydan köp taraplaýyn alanda has güýçli we täsirli boldy.

Bu garşylyklaýyn nägilelik şeýle bir güýçlüdi welin, Günorta öz medeniýetini demirgazyga we günbatara mümkingadar iň giň formada, öňki Konfederasiýanyň çäklerindenem aňryk ýaýmagy başardy. Žurnalist Godfri Hojsonyň asyryň başynda hamana öňünden bilgiçlik edip ýazan ýaly «Beýlekilerden has deň. Niksondan täze asyra Amerika» («More Equal Than Others: America from Nixon to the New Century») kitabynda nygtaýşy ýaly, garaşylan «Günortanyň ýurduň galan ýerlerine has köp meňzemegidi, (ýöne) syýasatda we medeniýetiň birnäçe ugrynda ýurduň galany Günorta has köp meňzedi».

Bu «günortalaşma» amerikan medeniýetiniň düşündirip bolmaýan ýaly bolup görünýän birnäçe täsin tarapyny açyp görkezýär, şahsy ýaraglanýşykdan aborta hemme zada dahylly çemeleşmeleriň şahsy degişliligiň nyşanasyna öwrülişi ýaly. Bu Trampyň tarapdarlarynyň amerikanlary we ABŞ-dan başga ýerdäkileri geň galdyran artyşyny-da görkezýär. Wagtal-wagtal oňa «iň soňky konfederasiýa başlygy» diýilýär. Bu atlandyrma has peseldiji, beýkeki bir ýandanam şowsuzlyklaryna garamazdan ynamyna şikes ýetirtmedik gatlagynyň degişliligine barýan ýola yşarat edýär. Ýeňlen Konfederasiýanyň mutasiýa geçifen düşünjeleri we gymmatlyklary amerikan nasionalizminiň özboluşly formasyny döretdi. Ýurduň galan ýerinde sagçy-konserwatizm bilen birleşip, Riçard Niksonyň, Ronald Reýganyň, Donald Trampyň ulananda üstünlik getiren formulasy emele geldi. Bill Klinton ýaly demokrat prezident muňa degişli däl ýaly bolup görünse-de, birnäçe tarapdan durmuşa geçiren işleri bu trendi tassyklamakdan ybaratdy.

«New York Times» gazetiniň Atlantadaky habarçysy Piter Epplbomyň 1996-njy ýylda «Diksiniň beýgelişi. Günorta amerikan

gymmatlyklaryny, syýasatyny, medeniýetini nähili şekillendirýär» («Dixie Rising: How the South is Shaping American Values, Politics and Culture») kitabyny ýazdy. Epplbom Hojsonyňam sitata alan ýerinde şeýle diýýär: «Bill Klinton mekdeplerde mejbury doga okaýyş çärelerinden sosial döwleti dargadýan diýdimzor respublikan kanunlar bilen öňe saýlanýar» we «Ýokary Sud hamana başynda (konfederasiýanyň başlygy Jefferson Dewis bar ýaly hereket edýär».

Epplbomyň kitabynyň ady meseläni açyk-aýdyň edýär. Kitabynyň soňunda-da «ABŞ-ny tanamak üçin Günortany tanamaly bolarsyňyz» diýýär.

Edil şu aýdylanlar Tramp we trampçylyga hem degişli. ABŞ-nyň çar ýanyna syzylýan günortaly syýasy medeniýet onuň syýasy gatlagy. Bulam heýkelleriň we harby bazalaryň atlarynyň ykbalyna nämüçin beýle ähmiýet berýändigini görkezýär.

Patrik KOKBERN,

«The Independent» internet gazetiniň žurnalisti / @indyworld

Duşenbe, 13.07.2020 ý. Publisistika